

מניין השורות במגילה

הקדמה

במגילות אסתר הנכתבות ונמכרות היום ניתן למצוא מספר אפשרויות במנין השורות. קיים גודל ממוצע (בד"כ של 21 או 28 שורות), גדול (בד"כ 42 שורות) וקטן (בד"כ 14 או 11 שורות).

במאמר זה ננסה לברר בע"ה האם יש עדיפות הלכתית לגודל מסויים של המגילה, או שאין עדיפות וממילא העיקרון בכתיבת ובחירת מגילה יהיה הנוחות בהתאם לצרכים (כגון: מחיר, אחסון ונשיאה), לתכלית (כגון: קורא או שומע, ציבור או יחיד) ולהרגלים אישיים.

ספר ואגרת במגילה

בבבלי מגילה מצאנו כמה הלכות אשר מתייחסות להגדרת המגילה כספר או אגרת:

- א. מגילה יט, א: 'ואמר רבי חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: מגילה נקראת ספר ונקראת אגרת, נקראת ספר - שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת אגרת - שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה'.
- ב. מגילה טז, ב: 'דברי שלום ואמת, אמר רבי תנחום, ואמרי לה אמר רבי אסי: מלמד שצריכה שרטוט כאמיתה של תורה'.
- ג. מגילה יט, א: 'על הספר ובדיו וכו'. מנלן? - אתיא כתיבה כתיבה, כתיב הכא ותכתב אסתר המלכה, וכתיב התם ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו'.

הקשו הראשונים: מפני מה נדרשת הגמרא ללמוד שרטוט במגילה מהפסוק 'דברי שלום ואמת', וכן על הספר ובדיו מג"ש 'כתיבה-כתיבה'? הרי דינים אלו קיימים אף בס"ת, והיה לה ללמוד מכך שמגילה נקראת 'ספר', כמו שלמדה דאם תפרה בחוטי פשתן פסולה.

ותירצו, דמגילה נקראת גם אגרת, ועל כרחנו אין דיניה בכל הדברים כמו ספר, אלא יש דברים שדינה כמו אגרת.¹

1. ישנם כמה דינים נוספים המיוחדים למגילה: א. מגילה יח ע"ב - דין השמיט הסופר אותיות דכשרה. ב. מגילה כא ע"א - דין הקורא מיושב. ג. מחלוקת גאונים האם כורך וקורא כס"ת או פושט וקורא כאגרת - עיין אוצר הגאונים מסכת מגילה דף יט ע"ב.

מפני קושייה זאת ותירוץ זה, ביקשו הראשונים לתת הגדרות לאילו עניינים דינה כספר ולאילו דינה כאגרת.

מגילה - מתי דינה כספר ומתי דינה כאגרת

הרמב"ן (מגילה יז, א ד"ה 'הא דתנן עד שתהא כתובה') כתב שלעניין דברים שהם בגוף המגילה, כגון ספר (קלף) ודיו דינה כספר. לעומת זאת, לגבי דברים שחוץ לגופה נדרש לימוד מתי דינה כספר ומתי דינה כאגרת.

עוד כתב הרמב"ן (שם) דמסתברא שפסול שהוא בכל המגילה, כמו דיו ושרטוט וכדומה דינה כדין ספר, אבל דבר שאינו בכל המגילה, כגון תפירה מקצתה בגידין ומקצתה בפשתן, וכן השמיט הסופר אותיות² - הקלו בה כמו אגרת³.

הריטב"א (מגילה יט ע"א ד"ה 'מה"מ אתיא כתיבה כתיבה') כתב בשם מורו כמו הרמב"ן, דלדברים שבגופה דינה כספר, אבל דברים שחוץ לגופה דינה כאגרת ולא הביא חילוק נוסף.⁴

2. בדין השמיט הסופר אותיות בס"ת יש מספר שיטות: א. דעת התוס' (מגילה ט ע"א ד"ה בשלמא) דדוקא חסרון יריעה שלימה פוסל בס"ת, אמנם אם חסרות אותיות ואפילו פסוק שלם אין הס"ת פסול, אבל צריך תיקון. ב. דעת הרמב"ן (מגילה יז ע"א ד"ה 'הא דתנן עד שתהא כתובה') דכל השמטת אות פוסלת. וכן פסק הרמב"ם. ג. דעת הריטב"א (מגילה ט ע"א ד"ה ותרגום שכתבו מקרא וכן במגילה יט ע"א ד"ה 'מה"מ אתיא כתיבה כתיבה') דדוקא ג' טעויות בדף פוסל, אמנם טעות אחת או שתיים לא פוסל.

3. **ביאור שיטת הרמב"ן:** הרמב"ן ביאר בחילוקו הראשון מדוע הגמי' למדה כל דבר ממקום אחר, דהג"ש באה ללמד לדינים שבעיקר כתיבת המגילה כמו על הספר ובדיו, ואמת כאמיתה של תורה באה ללמד לשרטוט שאינו עיקר הכתיבה אלא תיקון הכתיבה, ונכתב בספר דלקמן אתא לדברים שאינן מגופה כגון תפירה בפשתן שאפילו בהן נידונת כספר. ואהני לן אגרת להקל בה ג' חוטי גידין, דכיון שהתפירה אינה מגופה ממש עשו בה מנהג אגרת. [נ"ל שרוצה לומר שהמגילה באותה מידה שנקראת ספר נקראת גם אגרת, לכן אם היינו לומדים את הדברים שבגופה מ'ספר', אז היתה צריכה להיות בהם גם קולא של 'אגרת'. מסיבה זו, דברים שבגופה נלמדו ממקורות אחרים ובהם תמיד דינה כ'ספר'. ובאה הגמי' לומר באיזה דבר דינה גם כספר וגם כאגרת - לענין תפירה, דשם יש גם דין 'ספר' וגם דין 'אגרת'.] וכל שכן דברים שחוץ לגופה לגמרי - דינה כאגרת (ואין דינה כספר), כגון דקורא אף מיושב. ע"פ חילוק זה כתב הרמב"ן דיש לפושטה כאגרת (כמו רב האי גאון), ובמנהג שלא להפסיק בסוף הפסוקים כס"ת אלא באמצען היינו נמי משום דקריאה זה דבר שחוץ לגופה ודינה כאגרת. אמנם, לדעתו, צריכה עיבוד לשמה, משום שזה דבר שבגופה (לא כמו הרמב"ם, שסבר שא"צ עיבוד לשמה. והרמב"ן כתב שאולי טעמו משום שאינו דבר הניכר בגופה). ע"פ חילוק זה קשה לרמב"ן מדוע אם לא דקדק בחסרות ויתרות כשרה, שהרי זה דבר שבגופה, ולכן כתב גם את החילוק השני. אמנם, כתבו בלשון 'ומסתברא', משום שהוא לא כמו התירוץ הראשון שנראה מחילוק דרשות הגמי', אלא זהו חילוק שרק בא מחמת הקושיה ואין לו מקור ובסיס בגמי'.

4. ובדבר הקושיה מדוע הגמי' לומדת שסופר שלא דקדק בחסרות ויתרות המגילה כשרה, והרי דינה צריך להיות כספר, דחסרון אותיות זה דבר שבגופה, ובספר חסרון ג' אותיות פסול. תירץ דדקדוק חסרות ויתרות בס"ת אינו מדין הספר עצמו, אלא מדין 'קדושת' הספר ולפיכך זה אינו דבר שבגופה.

לעומת זאת, המאירי (מגילה יט ע"א משנה ג ד"ה 'על הנייר') לא כתב חילוק עקרוני, אלא: 'למאי דאיתמר למאי דלא איתמר לא איתמר'. וכן כתב בסוף דבריו: 'אלא שאין לנו בעניינים אלו אלא מה שנתפרש בהם'. הר"ן (מגילה ו, ב בדפי הרי"ף ד"ה 'ומסתברא') כתב חילוק הלכתי, דדברים שפוסלים בס"ת פוסלים נמי במגילה, אבל דברים שאינם פוסלים ס"ת כגון אורך השטין ומנין הדפין וכיוצא בזה, במגילה כשר אפי' לכתחילה.⁵

דין ספר ואגרת במגילה בדברי הפוסקים

כתב הטור (או"ח סי' תרצא): 'ור"ת ז"ל כתב כיון דנקראת ספר נותנים לה כל דין ס"ת חוץ ממה שמפרש בהדיא. דהיינו, שאם הטיל בה ג' חוטי גידין כשרה, אבל לכל שאר הדברים היא כספר תורה - לענין עיבוד לשמה והיקף גויל וחטוטרות חתי"ן ותליית ההי"ן וקופי"ן וכל גופות האותיות כצורתן וזיונן של שעטנז ג"ץ ובחסירות ויתרות, וצריכה עמוד בראשה וחלק בסופה כדי להקיפה בו הכל כס"ת. והרמב"ם ז"ל כתב שאין צריכה עיבוד לשמה. ואם כתבה מין או עוי"ג פסולה. ובעל ה"ג כתב שאין צריכה תגין עכ"ל.

וכתב הבי"י (ד"ה 'ור"ת כתב') על דברי הטור: 'כן כתב המרדכי בשמו וכן כתבו הגהות מיימוניות והארחות חיים'. וכתב דלשון הטור אינו מכוון, דמלשון הטור משמע דר"ת חולק על שום דבר שנזכר לעיל וזה אינו. עוד כתב הבי"י (ד"ה 'והרמב"ם') על דברי הטור בשם הרמב"ם דלא צריכה עיבוד לשמה, דזה לא כר"ת. והביא מגיד משנה (פ"ב ה"ט ד"ה 'ואין העור שלה') דכתב על דברי הרמב"ם שלא בעי עיבוד לשמה דזה פשוט שלא נזכר בה ואינה כס"ת אלא לדברים שהשוה לו. ובהמשך כתב הבי"י דהארחות חיים הביא חולקים שסוברים דבעי עיבוד לשמה. נמצא דשיטת ר"ת דלכל דבר דינה כס"ת, חוץ ממה שמפרש בהדיא דדינה כאגרת. לעומת זאת, שיטת המגיד משנה להיפך - דאין דינה כס"ת אלא לדברים שהשוה לו.

השו"ע (או"ח סי' תרצא סעי' א) כתב: 'וצריכה שירטוט כתורה עצמה, ואין העור שלה צריך לעבד לשמה, ויש אומרים שצריך עיבוד לשמה'. ובסעיף ב כתב: 'ודינה כספר תורה לענין היקף גויל... ויש אומרים שצריכה תגין ויש אומרים שאינה צריכה'.

והקשה הפמ"ג (מש"ז שם ס"ק ב) שמלשון השו"ע בסעיף ב משמע שסובר כר"ת, ואם כן למה הביא ב' דעות גבי תגין? ואין קושיה מעיבוד לשמה דלא כתב כר"ת והביא ב' דעות, משום שיש ראייה ממגילה בין הכתובים דלא צריך עיבוד לשמה, אבל לגבי תגין - קשה.

5. הר"ן הביא את מהלך הרמב"ן שהוכיח דלא כתוסי, ודחה הר"ן, וכתב דראיות אלו (של הרמב"ן) לא מוכרחות. וע"כ נ"ל דסובר כתוסי דאין בס"ת פסול דחסרון אותיות.

והגר"א⁶ ביאר דדעת השו"ע כמו שכתב הר"ן בשם הרמב"ן, דבדברים שבגופה דינה כדין ספר ובדברים שחוץ לגופה לגמרי דינה כאגרת, ולכן הביא ב' דעות גבי תגין, דלדעת הי"א שבעי תגין, היינו משום שתגין הן מגוף הכתיבה. ולדעת הי"א דלא בעי תגין, היינו משום שהתגין הן רק כתרים לאותיות ולא מגוף הכתיבה.⁷ והטעם דהביא ב' דעות גבי עיבוד העור לשמה מפני דיש סוברים (זו גם דעת השו"ע) דעיבוד נאמר רק בס"ת ותפלין דאיקרי תורה, אבל שאר דברים כגון ספרים ומזוזה לא, אע"ג דדינם כדין ס"ת. ולמד זה דלא בעי עיבוד לשמה בספרים ומזוזות ממנחות מב ע"ב דשם איתא דתפלין יש להם בדיקה, ואין ניקחין אלא מן המומחה, משום דבעי 'לשמה', ואילו ספרים ומזוזות יש להן בדיקה, וניקחין מכל אדם - משמע שאין עיבוד 'לשמה' מעכב בהם.

מנין השורות במגילה

מהר"ם מרוטנבורג בשו"ת⁸ הביא שיטת ר"ת, דמגילה יש לה כל דין ספר תורה חוץ מדבר אחד שלגביו נקראת אגרת - שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה, אבל בכל שאר דברים יש לה דין ספר תורה: למניין שיטין מ"ח כדאיתא במסכת סופרים, ורוחב העמוד כשיעור ג' למשפחותיכם, ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה, ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה וכו'. וכן הביא הגהות מיימוניות (הלכות מגילה פ"ב אות נ) את המהר"ם בזה הלשון.

אמנם, המרדכי (מגילה רמז תשצה) הביא דברי ר"ת וכתב: דמגילה צריכה עיבוד לשמה גם בתגין ובכל עניינה היא כספר תורה מלבד שהתלמוד דימה אותה לאגרת שאם הטיל וכו'. ולא הביא דר"ת כתב לענין מניין השיטין מ"ח וכו'. אמנם, מהלשון 'ובכל עניינה היא כס"ת מלבד' וכו', נראה שאכן לענין מנין השיטין דינה צריך להיות כס"ת.

הארחות חיים⁹ (חלק א' הלכות מגילה ופורים ס"ק טו) הביא בשם מהר"ם וז"ל:

'ושאלו אל הר"ם נ"ע אם המגילה צריכה היקף גויל ועמוד, והשיב כי בתשובות ר"ת ז"ל כתוב דנקראת ספר ונקראת אגרת ועבדינן לחומרא ודיינינן לה דין ספר לכל מילי בר מחדא מילתא דיהבינן לה דין אגרת - שאם הטיל בה ג' חכי גידין כשרה כמו שבארנו, אבל לענין היקף גויל וכל האותיות בצורתן ובזיונן של שעטנז גץ ובחסרו' ויתירו' הכל כדין ס"ת, ועמוד נמי צריכה כדאיתא פרקא קמא דבבא בתרא, ומניח חלק מצד אחד

6. סיכום הדברים מביאור הגר"א שם (סי' תרצא) ד"ה ואין העור כו'; ד"ה ודינה כספר תורה וכו'; ד"ה וי"א צריכה תגין וי"א שא"צ כו'

7. וכן הוא שיטת הר"ן (מגילה ו, א בדפי הר"י ד"ה 'וישי') דלא בעי תגין, משום שהתגין הם רק כתרים לאותיות.

8. דפוס פראג ח"ד ס"י שנא (ספר סיני תשובה קסא).

9. ר' אהרון הכהן מלוניל.

כדי לגול עמוד ומצד אחר כדי לגול היקף. וכן נראה דעת הרב אהרן הלוי ז"ל וביאר שצריך כתיבה לשמה. ובספר התרומה¹⁰ כתוב שצרי' לכתוב מ"ח שורות בה כספר תורה ובמסכת סופרים כתוב שצריך בס"ת מ"ב שורות כנגד המסעו' או ששים כנגד ששים רבוא או צ"ח כנגד קללות שבמשנה תורה. ומיהו נראה שאין להקפיד במגלה במנין השורות כלל רק שלא תהיה נקודה ולא יהיו ברכותיה כתובות בתוכה ושלא תהיה כתובה בין הכתובים עכ"ל".

וכן כתב התשב"ץ קטן (סימן קפ) בשם ר"ת וספר התרומה, וכתב: 'ומיהו במגילה נראה דאין להקפיד במנין השורות רק שלא תהא נקדת'.

לכאורה, לפי מה שראינו בדברי הראשונים שהובאו לעיל: לרמב"ן ולריטב"א צריך להיות דינה של מגילה כס"ת גם לענין מנין השיטין. לעומת זאת, למאירי ולר"ן במגילה אין צריך לדקדק במנין השיטין כס"ת.

להלכה, הביא הטור והשו"ע שיטת ר"ת כמו שהביאו המרדכי ולא התייחס כלל לענין מנין השיטין.

אמנם, לפי פירוש הגר"א בדעת השו"ע גם למנין השיטין מגילה צריכה להיות כס"ת, שהרי פסק כדעת הרמב"ן, ומנין השיטין זה דבר שבגופה.

איש בריש דפא ועשרת בסוף דפא

איתא בירושלמי (מגילה פ"ג ז) 'א"ר יוסי בי רבי בון צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסופה שכן הוא שניץ ונחית כהדין קינטרא'.

ואיתא במסכת סופרים (פ"ג ה"ג): 'אמר ר' יוסי ב"ר אבון בכתבן צריך שיהא איש בראש דפא, ואת בסופה בעשר שטין, עשרת בסוף דפא, שניץ ונחית כהדין קנטרה, כדי שיפלו ולא תהיה להם תקומה'.

וכתב הסמ"ג (עשין עשה דרבנן ד) וז"ל: 'כתוב במסכת סופרים (פ"ג ה"ו) איש בראש דפא ואת בסופה ועשרת בסוף דפא ופירש רבינו יצחק כזה* ומדקדק מלשון ואת בסופה על כרחינו בסוף השיטה רוצה לומר, שאם בסוף הדף, והלא אמרינן שעשרת בסוף דפא. אלא בראש שיטה ובסוף שיטה רוצה לומר'. וכן כתב הגהות מיימוניות (הלכות מגילה וחנוכה פ"ב) בשם רבינו יצחק והוסיף שכן כתב מהר"ם במגילת אסתר שכתב לעצמו.

והגר"א כתב (ביאור הגר"א או"ח סי' תרצא, סעיף ד, ס"ק כה): 'ומ"ש איש בריש דפא ר"ל בריש שיטה ובסוף שיטה ודלא כ"מ בריש דפא בריש העמוד... ומזה

ואת	איש
ואת	פרשנרתא
ואת	דלסון
ואת	אספתא
ואת	פורתא
ואת	אדליא
ואת	אירידהא
ואת	פרמשתא
ואת	אריסי
ואת	אירדי
ואת	ווחתא

10. לא מצאתי זה בספר התרומה. וראיתי שמעירים לספר התרומה בהלכות ס"ת סימן קצז. אולם, ק"ל דהרי כל מה שכתב שם זה רק גבי ס"ת ולא הזכיר שם כלל מגילה.

נמשך מה שכותבים עשרת בני המן בעמוד בפ"ע ובאותיות רבתות. ושיבוש הוא דהא לא נמסר לנו לכתוב עשרת בני המן באותיות דא"ב רבתא. אלא העיקר דמה שכתוב שם בריש דפא היינו בריש השיטה כנ"ל...

והנשמת אדם (הלכות מגילה כלל קנה ס"ק ב) כתב: 'בענין כתיבת בני המן כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לכתוב איש בראש העמוד ואת בסוף השיטה ועשרת בסוף העמוד וכ"כ הלבוש בהדיא, ובא"ר כתב בשם שיירי כנסת הגדולה דאם אין עשרת בסוף הדף אלא שכתב אחר זה עוד שיטות פסולה ע"ש. ואף שנלע"ד בודאי אין לפסלה בדיעבד, מ"מ חזינן שכן מנהג כל ישראל'. הנשמת אדם הביא את שיטת הגר"א שהוזכרה לעיל, וכתב עליו: 'ואף שראוי לסמוך על הגאון ר"א אפי" באיסורי תורה כ"ש מדרבנן, מ"מ עפר אני תחת רגליו וקשה לי מאד דבר שנתפשט המנהג בכל ישראל ואיך לא ימצא דבר זה בדברי הראשונים'. והקשה שם עוד מספר קושיות, ולמסקנה כתב דצריך להיות איש בריש העמוד ואת בסוף השורה ועשרת בסוף העמוד, וכן מפרש גם את הסמ"ג והגהות מיימוניות ועוד, עיין שם בהרחבה קושיות, העמדות ותרוצים.

אמנם, הבית אפרים (שו"ת סי' ע) למד את הסוגיא אחרת ופירש דמה שכתב 'בריש דפא' ו'סוף דפא' היינו ראש שיטה וסוף שיטה (כפירוש הגר"א). וכן פירש את הסמ"ג, הגהות מיימוניות ושאר פוסקים, מלבד פסקי תוס' וספר ראש יוסף לגאון מהר"י אישקאפה¹² ז"ל דכתבו מפורש איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף. עם זאת, בסוף כתב: 'ולדינא נלענ"ד דוודאי המנהג שנהגו לכתוב עשרת בני המן בעמוד בפני עצמו ולהתחיל בתיבת איש ולסיים בתיבת עשרת יש לו על מה לסמוך, דאע"פ שמדברי הר"י ושאר פוסקים דמפרשי דאריש שיטה קאמר אין קפידא בדבר שיכתוב שמה שיטות אחרות... מכל מקום כתבתי דמפסקי התוס' נראה שצריך איש בראש הדף ממש וכן עשרת בסוף וכן נראה מדברי מהר"י אישקאפה, **ואית לן למיזל לחומרא ולמעבד י"א שיטין**...' וכתב בסוף: 'מה שאין כן לפי מה שכתבתי י"ל לכתחלה מותר לקרות בה (במגילה שיש בה שיטות נוספת בעמוד של 'עשרת'), אלא שלכתחלה אין לשנות המנהג ויש לכתוב עמוד בפני עצמו בי"א שיטין עיין שם בהרחבה.

עולה מן הדברים שלמסקנה גם לנשמת אדם וגם לבית אפרים יש לעשות עשרת בני המן בעמוד בפני עצמו כמו שנוהגים, והבית אפרים העלה הצעה שיוצאת ידי שתי השיטות - לכתוב מגילה של י"א שורות.

11. מסכת מגילה אות ל.

12. הלכות מגילה ס"י תרצא ד"ה 'וכתב שם ירושלמי'.

קושיית הגר"א - אותיות רבתיות

לעיל הבאנו דעת הגר"א דאין לכתוב עשרת בני המן בעמוד בפני עצמו, משום שאז נצטרך לכתוב את האותיות שלהם גדולות יותר, ולא נמסר לנו לכתוב עשרת בני המן באותיות רבתיות.

הנשמת אדם (שם) תירץ קושיא זו: 'ני"ל דלא קשה מידי, דודאי אין שום ספק שאפי' יכתוב עמוד שלם בס"ת באותיות גדולות לא יפסול, וכמו שכתב הש"ך סוף סי' ער"ב ביו"ד ובדף האחרון בס"ת אם לא נשאר לכתוב אלא אפילו פסוק אחד עושה אותיות ארוכות ממטה למעלה כדי שתחזיק תיבה אחת ד' וה' שיטין כדאיתא בגמ' ופוסקים שם ואפי' לכתחלה, ובאמצע התורה עכ"פ בדיעבד כשר, וא"כ עכ"פ היכא דלא אפשר עבדינן לכתחלה אפי' בס"ת, א"כ כל שכן במגילה כיון שכך נמסר שיהיה נכתב בעמוד אחד, א"כ ממילא ידעינן שצריך למשוך האותיות שיחזיק כל אות ואות ב' או ג' שיטין, ועוד דלא שייך למנות לאותיות גדולות וקטנות אלא אם שנשתנה איזה אות משאר אותיות שבתיבה, או אפילו תיבה שלימה משאר תיבות שבעמוד כגון ש' דפרמשתא וז' דויזתא, אבל אם כל העמוד נכתב באותיות ארוכות האיך ימנו אותם באותיות גדולות. ואם כוונת הגאון שהיה לבעל המסורה למסור לכתוב באותיות ארוכות, זה ממילא ידעינן דא"כ האיך ימלא העמוד. וכתב הנשמת אדם בסוף דבריו עצה לכתוב עשרת בני המן באותיות ארוכות שיחזיק כל אות איזה שיטות כפי הצורך ולא יכתבם בכתובה גסה יותר משאר אותיות המגילה, וכנראה מבין שגדר אותיות רבתי הוא בעובי האותיות, ולא באורכן. וצ"ע.

כמסקנת הנשמת אדם תירץ גם השואל בשו"ת בית אפרים (שם), והבית אפרים הסכים עמו, דכאשר זה עמוד בפני עצמו אין קפידא שיהיו אותיות רבתיות.

דבר חידוש - מגילה י"א שיטין

הדמשק אליעזר¹³ (הלכות מגילה סי' תרצא) הוא הראשון (שמצאתי) שכתב את ההצעה לכתוב מגילה של י"א שיטין. אמנם לפניו, גם הגר"א, וגם הנשמת אדם שדן בדברי הגר"א לא הביאו פתרון זה. וצריך ביאור מדוע.

וכתב הרב אפרים זלמן הלוי סלוצקי זצ"ל בהסכמתו לספר מסורת התורה והנביאים, שמאחר שמגילה נקראת גם ספר, צריכה להיות ארכו יתר על רחבו, כפי ששינו במסכת סופרים (פרק ב הלכה טו, וכמו שמצינו בספר התרומה, סימן קטז, שלמד דין זה גם לענין גט שנקרא 'ספר כריתות').

בדבר טעמו קשה לי, דלא מצאנו בראשונים מי שכתב דמגילה יש בה דין ארכו יתר על רחבו, ואפי' בגט דכתבו זאת, ישנן קושיות שקשה ליישבן. (עיין בנספח שהארכנו בזה).

13. הספר יצא לאור ע"י המחבר בשנת תרכ"ח (70 שנה אחרי פטירת הגר"א)

והרב חיים שפרלינג שליט"א (מובא בספר לשכת הקודש חלק ב עמ' רסה) כתב וז"ל: 'והא דהגר"א לא נהג כן לכתוב המגילה כולה י"א שורות, אפשר לומר, שאחזו כעיקר שיטת הר"ח¹⁴ המובא בסה"ת דס"ל דמנין השורות במגילה צ"ל כמו בס"ת, דהיינו לא פחות ממ"ב שורות'. אמנם, כתב שהבית אפרים הוכיח דאי אפשר לומר כן, דהא לשיטת ר"ת אי אפשר לעשות אפי' עמוד אחד של י"א שיטין, ואם כן דהגר"א ס"ל כר"ת היה צריך לתת טעם שלא לכתוב עשרת בני המן בעמוד בפ"ע משום דצריך להיות כס"ת, ולא כתב כן אלא כתב הטעם משום אותיות רבתיות.

והביא טעמו של השערי אפרים וז"ל 'ומלשון השערי אפרים נראה דמה שלא כתבו מגילה של י"א שורות אינו מן הדין, אלא דרך כותבים ע"פ רוב עמודים ארוכים והיינו דלכתוב דוקא בי"א שורות יותר קשה דצריך יותר קלף (משום גליונות למעלה ולמטה) ויותר קשה להשתמש בו בצבור (דצריך לקפלו כאגרת) אבל לא בהקפדה דוקא לא לעשות יריעות קצרות של י"א שיטין'.

והרב משה שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים חלק ו סי' ק"ג) כתב דלשיטת הגר"א טעם המנהג לעשות עשרת בני המן בעמוד בפ"ע, משום דעל עשרת בני המן חל דינים מיוחדים שלא שייכים לכל המגילה דעשרת בני המן הם כפרשה בפני עצמה ולכן צריך היכר מיוחד בעמוד בפ"ע וכן צריך אותיות גדולות שאין לך היכר גדול מזה, ועל זה תמה הגר"א דהרי לא נמסר לכתוב אותיות רבתיות, דהשינוי שנמסר הוא רק אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה.

מכאן לומד הרב משה שטרנבוך שליט"א דלגר"א אין צורך בעמוד בפ"ע דכל ההיכר זה אריח ע"ג אריח ולשאר פוסקים דמצריכים עמוד בפ"ע צריך גם אותיות גדולות שיהיה ניכר טפי, וא"כ לעשות מגילה ד"א שיטין לגר"א אין קפידא, דהרי אין שינוי בגודל הכתב, אמנם לשיטת הפוסקים דצריך עמוד בפ"ע לא יצא ידי חובת אותיות גדולות.

וכתב בהמשך דבירושלים עיה"ק הרבה מדקדקין נוהגין שכל המגילה בי"א שורות לצאת לכו"ע. אולם, לדבריו יוצא שבאופן שהגר"א מפרש דעת הפוסקים לעשות עמוד בפ"ע, לא יצאו כמצותה. אמנם, הם (המדקדקין של ירושלים) מפרשים שהאותיות הגדולות לא בדוקא ואין צריך להיכר אלא עמוד בפ"ע ולא כגר"א, וע"כ עושים מגילה ד"א שיטין לצאת דעת הגר"א דלא יעשה אותיות גדולות ולצאת ידי חובת שאר פוסקים דצריך עמוד בפ"ע.

וסיים בסוף 'ועכ"פ מדברינו מבואר שיש יסוד לכל מנהג, ולנמנעים לכתוב בי"א שיטין נמי יש יסוד, שצריך גדולות דוקא וכמ"ש'.

14. נ"ל שצריך להיות ר"ת (רבנו תם)

יתרונות במגילת י"א שיטין

כתב הרב חיים שפרלינג שליט"א (שם) דיש לעשות מגילה של י"א שיטין, משום שהגמ' במגילה (טז ע"ב) אומרת דיש לעשות אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה, ופרש"י (שם) אריח הוא הכתב ולבינה הוא חלק שהוא כפליים מן הכתב. ואם כך במגילה י"א שיטין שהכתב הוא קטן, אין בעיה לעשות זאת. אמנם במגילה יותר גדולה, שעשרת בני המן הוא בכתב גדול, יש לעשות את העמודה רחבה, שיהיה כפליים מהכתב, ועמודה רחבה יותר משאר עמודות המגילה, מגרע מהידור המגילה.¹⁵

עוד נ"ל להוסיף דהעושים מגילה די"א שיטין (בקלף¹⁶) מרוויחים ארכו כהיקפו.¹⁷ ובאמת לא נ"ל שזה צריך להיות שיקול בנידון, דזה אין מי שכתב בשיטת ר"ת ולא לאחריו, אמנם זה כן יכול להיות מרגוע לטעם הרב אפרים זלמן הלוי סלוצקי זצ"ל המובא לעיל.

עדיפות במגילה

לאור האמור לעיל נמצא שבמגילה יש ג' דברים הסותרים זה את זה (שאם בדבר אחד נחמיר ונעשה ככו"ע, בדבר האחר נצטרך להקל ולא נוכל לעשותו ככו"ע).

ואלו הם:

- א. מחלוקת האם צריך במגילה מנין השיטין כמו בס"ת.
- ב. מחלוקת האם צריך לכתוב עשרת בני המן בעמוד בפ"ע.
- ג. מחלוקת האם לכתחילה אפשר לכתוב עשרת בני המן באותיות גדולות.

במגילה מ"ב שורות אם נכתוב שורות נוספות בעמוד של עשרת בני המן אנו יוצאים לכו"ע בדין עשיית השיטין כמו בס"ת, וכן בדין שלא לעשות עשרת בני המן באותיות רבתיים, אמנם מאידך לא נוכל לצאת לכו"ע בדין שעשרת בני המן יהיה בעמוד בפ"ע. ואם נכתוב עשרת בני המן באותיות רבתיים ובעמוד בפ"ע,

15. בדבר טעמו זה, קצת קשה לי, דהא גם בס"ת, שירת הים היא בעמוד יותר רחב וכן שירת האזינו בעמוד קצת יותר רחב. אמנם נ"ל דודאי טעמו נכון במגילה של כ"ח שיטין ויותר, דאז העמוד של עשרת בני המן רחב משאר המגילה והעמודים שלאחר עשרת בני המן צרים משאר המגילה.

16. משא"כ בגויל, משום דגויל הרבה יותר עבה.

17. מדדתי שתי מגילות, אחת של י"א שיטין ואחת של כ"א שיטין ואלו התוצאות:

מגילה של י"א שיטין

היקף: 15.5 ס"מ

אורך (גובה): גיליון למעלה 2.5 ס"מ, כתב 9 ס"מ, גיליון למטה 3.5 ס"מ. סה"כ 15 ס"מ.

מגילה של כ"א שיטין

היקף: 12.5 ס"מ

אורך (גובה): גיליון למעלה 3 ס"מ, כתב 17 ס"מ, גיליון למטה 4 ס"מ. סה"כ 24 ס"מ.

הדבר היחיד שנרדף שצא לכו"ע בדין עשרת בני המן בעמוד בפ"ע אמנם לא נצא לכו"ע, לא בדבר המ"ב שיטין כמו בס"ת (דהא עשרת זה רק י"א שיטין) ולא בדבר עשרת בני המן באותיות רגילות.

להלכה, כתבו הפוסקים דאין לכתוב שורות נוספות בעמוד של עשרת בני המן. מגילה י"א שיטין אנו יוצאים לכו"ע בדין עשרת בני המן בעמוד בפ"ע, וכן אנו יוצאים לכו"ע שאין הכתב של עשרת בני המן גדול. אמנם, אנו מפסידים שאין מספר השורות כמו בס"ת.

מגילה י"ד שיטין אפשר גם לעשותה כמו מגילת י"א שיטין (לעשות עשרת בני המן בעמוד בפ"ע ובאותיות רגילות ובשביל למלא את העמוד לעשות מעט יותר רווח בין השיטין) ואז גם דינה יהיה שווה.

מגילה כ"א וכ"ח שיטין בשני דברים אין יוצאים בה לכו"ע, שהרי אין מנין שורותיה כס"ת ומאידך או שהכתב גדול או שאינו בעמוד בפ"ע.

לפי זה נראה לי למסקנה, שיש עדיפות לעשות מגילה של י"א שיטין, שכן ראינו שרוב הפוסקים לא כתבו שיש להחמיר במנין השיטין במגילה כספר תורה, ואין לחשוש לסברת הרב שטרנבוך שיש חסרון בכך שהאותיות אינן גדולות.

נספח - בירור סוגיית אורכו יתר על רחבו בס"ת

זה לשון ספר התרומה (הלכות גיטין קטז): 'הכותב גט צריך לעשות ארכו יתר על רחבו כדין ספר ולא יהא נקרא אגרת ומנין השיטין י"ב'. עכ"ל וכן כתב סמ"ג (עשה ג) 'הכותב גט צריך לכתחילה לעשותו ארכו יתר על רחבו כדין ספר תורה'.

זהו המקור הקדום ביותר לדין ארכו יתר על רחבו בגט אמנם לאחר מכן הביאוהו רבים.¹⁸

יש לשאול:

- א. היכן מצאנו דין ארכו יתר על רחבו בספר תורה?
- ב. האם דין ארכו יתר על רחבו היינו בקלף או בכתב?
- ג. מה זה ארכו ומה זה רחבו?

שאלה א' - מקור דין ארכו יתר על רחבו בס"ת

המקור היחיד שמצאנו בס"ת, אורך ורוחב - הוא במסכת סופרים, ושם איתא (פ"ב הטי"ו): 'ולא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יותר על חצי ארכו אלא מאמצעו הוא ועושה אותו מן המובחר'.¹⁹

18. ראי"ש, מרדכי, שלטי הגבורים על המרדכי, רשב"א ועוד ובהלכה: טור ושו"ע סי' קכה.

19. כן הוא גירסת הגר"א ועיין במסכת סופרים של ד"ר מיכאל היגער גירסאות אחרות.

אמנם, שם פירשו המפרשים, דפשט המסכת סופרים, הוא כמו דאיתא בגמ' בבא בתרא (יד, א): 'ת"ר: אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו'.²⁰

פירוש הדברים הוא, דמה שכתוב במסכת סופרים רחבו היינו רוחב הספר כאשר הוא גלול, וזה צריך להיות חצי ארכו דהיינו חצי גובהו. אמנם קשה: דמהגמ' בבא בתרא משמע, דרחבו היינו שליש ארכו, דהרי כל שיש בהיקפו שלושה טפחים יש בו רוחב טפח, וכאן משמע חצי ארכו!! ותירץ הנחלת אריאל: דמה שכתוב במסכת ב"ב אורכו כהיקפו, היינו עם המוט שבסופו. ולפי החשבון כל שיש בהיקפו ג"ט יש בו רוחב טפח, נמצא שס"ת שארכה ו"ט, רחבה ב"ט. והברייתא, פירושה אף עם המוט שבתחילתה. ונמצא שארכה כחצי רחבה. וע"ז אמרה הברייתא: לא יעשה ארכו יתר על חצי רחבו, או רחבו יתר על חצי ארכו, אלא באמצע רחבו כחצי ארכו. וכעין זה תירץ המקרא סופרים.

לפי זה אין דמיון בין דין זה לדין ארכו יותר על רחבו שנאמר בגט (אא"כ נפרש דכוונת ספה"ת והסמ"ג גם בגט שרחבו היינו היקפו. אולם, הפוסקים לא פירשו כך, וכדלהלן) וא"כ צריך ביאור: למה התכוונו ספר התרומה והסמ"ג כאשר כתבו: 'כדין ספר תורה'.

נראה לומר, שאין דין מפורש של ארכו יותר על רחבו בס"ת. אולם, יש לנו דינים אחרים בס"ת, כגון: שגובה היריעה ו"ט, וצריך מ"ב שורות, וכן רוחב שורה צריכה להיות ג' למשפחותיכם (טפח). ומצירוף הדברים, אנו רואים, שס"ת ארכו יתר על רחבו. על בסיס עובדה זו, בגט שהתורה קראתו 'ספר', גם צריך להיות ארכו יתר על רחבו.

שאלה ב' - ארכו יותר על רחבו, בקלף או בכתב

כתב הרא"ש (סדר כתיבת הגט ונתינתו): 'ויחתוך הקלף למדת הגט שלא יצטרך לחתוך ממנו כלום אחר כתיבת הגט ויהא ארכו יותר על רחבו'. כן כתב גם הרשב"א (תיקון גט אשה): 'וכן נהגו לעשות הקלף שכותבין עליו ארכו יתר על רחבו'.

וזה לשון שלטי הגבורים (על המרדכי): 'לשון הרא"ש ז"ל ... ויהיה ארכו יותר על רחבו עם העדים, אך השטה נקרא רחב, מהר"ף נהגו שלא להקפיד בזה עכ"ל' עכ"ל. (יש להעיר שלא מצאתי דברים אלה ברא"ש). ומקשה: מפני מה נהגו שלא להקפיד בזה? הרי כל הספרים כתבו דצריך! וכתב דנראה מאותה סיבה שכתב מהר"ם בווי העמודים בס"ת שלא לעשות, דע"י כן יתקלקל הכתב ע"י שיצטרך

²⁰ המאירי (בית הבחירה בבא בתרא יד ע"א) כתב במפורש, דרחבו היינו היקפו. וז"ל: 'אין עושין ספר תורה, לא ארכו יתר על רחבו, ולא רחבו יתר על ארכו, אלא יכוין הכתב לפי עובי הקלפים, עד שכשהוא נגמר יהא חוט המקיף את עביו כמדת ארכו'.

להאריך ולקצר האותיות.²¹ אמנם, כתב: 'אכן נ"ל שהגליון יש להיות ארכו יתר על רחבו כמו ספר תורה דלמטה טפח וכן משמע לשון ראבי"ה... וכן במקצת פוסקים נמצא, בסידור הגט, שהזכירו דין ארכו יותר על רחבו קודם דין שרטוט, אי"כ משמע דקאי אגודל. וכן דעתי נוטה'. פירושו, דהכתב נשאר רחבו יתר על ארכו, אך עושים גליון גדול וכך הקלף ארכו יתר על רחבו.

הבית יוסף (אה"ע קכה ד"ה ויחתוך הקלף) הביא את השלטי גבורים, וכתב דכן מדוייק מלשון הטור (דכתב 'ויחתוך הקלף'), אבל בסמ"ק בטופס רבינו פרץ כתוב וצריך שיהא ארכו יתר על רחבו מן הי"ב שיטין.

השו"ע (אה"ע קכה, יג) סתם: 'נוהגין לעשותו שיהיה ארכו יתר על רחבו'. והרמ"א השלים דבריו עפ"י שה"ג: 'עם הגליון של מטה. ב"י בשם הקונטרס'. וכתב החלקת מחוקק דבמתכונן השמיט השו"ע ולא כתב עם הגליון שלמטה, מפני הסמ"ק וע"כ השאיר פתוח ולא סתם לכאן או לכאן.

שאלה ג' - מה זה אורך ומה זה רוחב

השלטי הגבורים (שם) כתב בשם הרא"ש דאורך השיטה נקרא רוחב. כן כתב גם הסמ"ק מצורף. אמנם, הוא כתב שלא נהגו להקפיד בזה.

והרדב"ז (שו"ת ח"ג סימן אלף יט (תקצ"ג)) נשאל מה זה אורך ומה זה רוחב? וכתב דגט נקרא ספר וא"כ צריך להיות צורתו כספר. 'ולכא למימר שהאורך הוא מבראשית עד לעיני כל ישראל וכך צריך שיהיה הגט והרוחב הוא מנין השיטין דבשלמא אם היו כותבין ספר תורה כך לאורך אפשר לומר כן אבל כשכותבין אותו דפין דפין אין לנו לשער אלא כמות שהוא גלול או בכל דף ודף' עכ"ל. והביא שכן דעת הרא"ש. והמשיך וז"ל 'ואעפ"י שכתבו בספר כל בו ונקרא אורכו דרך כתיבתו אין פירושו דרך כתיבת השיטות דא"כ הכי ה"ל למימר ונקרא אורכו לאורך השטות, אלא דרך כתיבתו היינו שכותב מלמעלה למטה שטה אחר שטה זה נקרא ארכו כי בזמן שאדם כותב אורך הכתיבה הוא אורך האדם הכותב ואורך השטה הוא רחבו של הדבר הנכתב. ולדעתי כי אינו חולק כי כוונת כולם לאפוקי שלא יהא אורך הגט לאורך השטות, ואפילו אם תרצה לומר כי בעל הספר כל בו חולק הוא, על האשר"י יש לנו לסמוך! ומפני שאין זה לעכב - לא הארכתי בו. וכן הוא המנהג במצרים מזמן הנגידים הראשונים וכן ראיתי הגיטין הבאים מכל גלילות ישראל, אלא עתה רצו הסופרים מחדש לשנות המנהג מפני הלשון שנמצא בספר כל בו שכתבתי ולדעתי לא הבינו כוונת הספר כאשר כתבתי והחזרתי הדבר למנהגו הראשון, כי מנהג אבותינו תורה היא וכותבין הגט ארכו על רחבו וארכו הוא מלמעלה למטה כפי פשט הלשון והענין'. והוכיח עוד דמלשון הגט שכתוב

21. והביאו הב"י (שם) והקשה דאם מטעם זה נהגו שלא להקפיד, יותר היה צריך שלא להקפיד על י"ב שיטות, אלא כתב הטעם שנהגו שלא להקפיד מפני שלמאן דאמר דצריך ארכו יתר על רחבו היינו משום דנקרא ספר ומסקנת הגמ' דספר לספירת דברים הוא דאטא.

ואגרת שבוקין יש ללמוד שארכו היינו גובהו שכן דרך האגרת להיות צרה וארוכה. וכתב הוכחה נוספת מכך שגט צריך להיות י"ב שיטין, ואם ארכו היינו גובהו לא יהיה צריך להאריך את האותיות, אלא יכתבם מרובעות כמו שצריך. אמנם, אם ארכו היינו אורך השיטה יהיה צריך להאריך את האותיות הרבה ונמצא דאין הכתיבה מאושרת ולא מרובעת.

לדעת רוב הפוסקים, שצריך להיות ארכו יותר על רחבו מהקלף - קשה לי: מהיכן זה נלמד? הרי בס"ת אין הקלף גובהו יותר על רחבו, אלא א"כ נסביר בגט שרחבו היינו היקפו (כמו המסכת סופרים). אמנם, א"כ מה הקשר לגט, ומה הקושי בכך, שהרי הגט אינו אלא עמוד אחד, ובודאי שאורכו יהיה יותר על היקפו כשנגלגל אותו. אמנם, לסוברים שצריך להיות ארכו יותר על רחבו מהכתב לא קשה וכמו שכתבנו לעיל.

עוד קשה לי בלשון ספר התרומה מה זה 'ולא יהא נקרא אגרת', דהרי אגרת הינה צרה וארוכה.²² וכן נראה שהיה קשה לגר"א ז"ל בביאורו (שם) שכתב 'נוהגין כו'. כדין ספר ולא יהא איגרת, ספר התרומה וא"י פ"י. (אולי הוא ר"ת ואיני יודע פירושו. וקאי על מ"ש ולא יהא אגרת).²³

22. וכמו שאיתא בגמ' (מנחות ל ע"א) 'ת"ר: עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין, פחות מיכן ויתר על כן לא יעשה, ולא ירבה בדפין מפני שנראה אגרת, ולא ימעט בדפין מפני שענינו משוטטות, אלא כגון למשפחותיכם ג' פעמים, ופירש רש"י 'ולא ירבה בדפים - לעשות שמנה בקלף אם קלף קטן הוא מפני שהדפין קצרים ונראין כאגרות'.

23. ולולי דמסתפינא, הייתי מפרש דארכו היינו לאורך השיטות ורחבו היינו גובהו וזה כדין ספר תורה בקלף דהקלף של ס"ת מבראשית עד לעיני כל ישראל ארוך מגובהו, וזה גם פירוש ספר התרומה ולא יהא נקרא אגרת דהרי אגרת צרה וארוכה. וזו גם הסיבה שנהגו שלא להקפיד כמו שהביא רבנו פרץ. אבל קשה מאוד לומר זה אחרי שכל המפרשים הראשונים והאחרונים פירשו אחרת.

בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת

מִשְׁפָּט

סוגיות בענייני חושן משפט

